

Minden rendszerbe bele kell számolni tíz százalék selejtet?

Beszélgetés Herczog Máriával

Legalább másfél évtizede amortizálódik a mára az összeomlás küszöbére került gyermekvédelmi rendszer, de amíg a szakemberek csak azt jelezték, hogy kezelhetetlenül nagyra nőtt a háromévesnél fiatalabbak aránya a szakellátásban, nincs elég befogadó szülő, és hiányosak a szakellátás feltételei, a nagy nyilvánosság nem érezte ezt vérlázítónak. Félő, hogy a közönség ingerküszöbét most sem a rendszerszintű problémák megoldása iránti társadalmi igény, hanem sokkal inkább a szexuális visszaélések keltette borzongás és az azokkal kapcsolt áruként érkező politikai botránysorozat vitte át – érzékelteti a gyermekvédelem körül vert hullámok kétes erejét Herczog Mária, a magyarországi gyermekvédelem egyik legismertebb szaktekin-télye.

– *Mi történik a gyermekvédelmi rendszerben azokkal, akiket szexuálisan éppen senki nem bántalmaz, így aztán politikai botrányt is nehéz róluk gerjeszteni a médiában?*

– Tényleg az unalomig ismételtgetjük, hogy a szakellátásban élő gyerekek már akkor is extrém módon traumatizálódnak, amikor még be sem kerültek a rendszerbe. Az esetek többségében remélhetőleg okkal emelik ki őket a családjuk-

ból, mert ott is súlyos elhanyagolás, bántalmazás volt az osztályrészük. Ennek rendkívül széles a skálája: a lelki, a verbális és a fizikai bántalmazástól a rendkívül súlyos nélkülözésen át odáig terjed, hogy rendszeresen szemtanúi a családjukon belül másokkal szemben elkövetett erőszaknak. A lakókörnyezetüket többnyire rendkívül súlyos lakhatási nehézségek, drog- és alkoholhasználat, szegénység jellemzi. Mindezek után nemcsak a kívülállók, hanem maga a rendszer sem vesz tudomást arról, hogy még ebből a súlyosan bántalmazó közegekből is traumatikus számukra az elszakadás. Nincsenek a rendszerben olyan folyamatok, protokollok, amelyek segítenének a kiemelt gyerekeknek felkészülni arra, hogy mi vár rájuk. Legtöbbször váratlanul emelik ki őket a családjukból, így a bekerülés pillanata önmagában is súlyos trauma. Az idegen környezetben viszont elvárják tőlük, hogy azonnal értsék az új közeg működését, és alkalmazkodjanak is ahhoz, úgy, hogy rajtuk kívül számos más és más élethelyzetű és állapotú gyerekekkel vannak összezárva, vadidegen felnőttek között. Hiába küzdöttünk érte, minden törekvésünk ellenére nem sikerült Magyarországon is kialakítani azt a nemzetközi

gyakorlatban viszonylag elterjedt metodust, hogy a gyerekek ne sok tekintetben alkalmatlan befogadó otthonokba, hanem krízis-nevelőszülőkhöz kerüljenek.

A gyerekeknek elméletileg harminc napon belül a végleges elhelyezési helyükre kellene kerülniük, ami az esetek túlnyomó többségében nem történik meg. Sem a gyerek szükségletei szerinti helyek nem állnak rendelkezésre, sem a szakemberek nincsenek sokszor tisztában azzal, mi is lenne a leginkább megfelelő hely. A gyerekek akár hosszú hónapokig is átmeneti otthonban élnek, ami újabb nehéz élethelyzetet eredményez: előfordulhat, hogy hónapokra kimaradnak az iskolából. Amiért mindezt hosszan ecseteltem: a közvéleménynek részben fogalma sincs arról, hogy az érintett gyerekek hogyan élnek a kiemelés előtt, és mit élnek át a kiemelés során. Másrészt ha tudnák is, a legtöbben teljesen érzéketlenek ezekre a körülményekre, pedig mi magunk – teljesen normális módon – még azt is traumaként éljük meg, ha több hétre elutazunk valahová, új munkahelyünk lesz, vagy költözni kell. A rendszerszintű anomáliák összessége legalább annyira súlyos visszaélés a nehéz helyzetben lévő gyerekekkel szemben, mint a nagy nyilvánosságban borzongást keltő szexuális visszaélések. Ez azonban nem éri el a közvélemény ingerküszöbét. Arról pedig végképp nem szokás beszélni, hogy az átmeneti otthonokban a gyerekek tömegével szenvednek el súlyos fizikai és verbális, de alkalmanként akár szexuális abúzust, mégpedig nem elsősorban az ott dolgozóktól, hanem inkább az idősebb társaiktól.

– *Ez miért kevés ahhoz, hogy a partvonalról báméskodók felhördüljenek?*

– Még ha provokatívan hangzik is, általánosságban elmondható, hogy Magyarországon a gyerekek szeretete nem igazán terjed ki arra, hogy a gyerekek jólléte is biztosított legyen. A gyerekek mindennapos, valódi szükségleteire, arra, hogy mi segíti őket a megfelelő fejlődésben, ez a nagy közösségi gyerekszeretet többnyire egyáltalán nem terjed ki. Ezért aztán nagyon nehéz elmagyarázni, hogy amiről Kuslits Gábor és Molnár László beszélt, az nemcsak teljesen általános probléma a gyermekvédelemben, hanem épp a rendszerszintű anomáliák miatt tökéletesen érthető is. Megáll egy autó a gyermekotthon előtt, és az érzelmi, lelki, verbális és fizikai szükségleteiben elképzelhetetlen hiányosságokat elszenvedő gyermek hihetetlenül könnyen „elcsábítható”. Csak meg kell nézni a *Lilja 4-ever* című svéd filmet, amiből már 2002 óta lehet tájékozódni, és ami ráadásul ingyenesen hozzáférhető a YouTube-on. A főhős története, akit egy orosz gyermekotthonból így visznek el, nagyon pontosan megmutatja ezeknek a gyerekeknek nemcsak a sorsát, hanem a hátterét, a kiszolgáltatottságát is. Bár nem dokumentumfilm, megrendítően akkurátus helyzetkép a valóságról.

– *A szakellátásban élők valóságát kevésbé ismerők számára megdöbbenő lehet, hogy a gyermekotthonokban dolgozó felnőttek nem képesek kezelni, ha az idősebb, erősebb gyerekek válogatott eszközökkel bántalmazzák a kisebbeket. Nem lehetséges, hogy a többség ilyen mélységében nem is akar szembesülni a valósággal?*

– Erre válaszul szeretném elmesélni a gyermekvédelmi rendszerben eltöltött évtizedeim egyik legmegrázóbb élményét. Sok-sok évvel ezelőtt egy jótékonyással foglalkozó szervezet meghívott karácsony előtt egy vacsorára. Bizarr módon a Hiltonba hívtak, miközben a társalgás arról folyt, hogyan segíthetnének a szegény állami gondozott gyerekeken. Az asztal körül nagyon magas státuszú emberek, kizárólag férfiak ültek. Elmondták, hogy arra gondoltak, szívesen elvinnék a gyerekeket a McDonalds'-ba, és vennének az otthonokba videójátékszókat. Miután megkérdezték a véleményemet, és elmondtam, hogy inkább színházba, bábszínházba és étterembe vigyék el őket, persze ne a Hiltonba, hanem csak egy közepes minőségű kockás-abroszosba, hogy legyen valami fogalmuk arról, hogyan élnek a polgári életet élő emberek, azt mondták, ez hülyeség. Egy ott ülő bankár pedig két méregdrága fogás között kifejtette nekem, hogy tudomásul kell venni, hogy minden rendszerbe bele kell számolni tíz százalék selejtet, a termelésben is van káló, bármilyen heroikusnak is találja a munkánkat. Azóta is képtelen voltam ezt a mondatot elfelejteni, különösen olyankor jut gyakran eszembe, ha felteszi nekem valaki azt a kérdést, hogy miért nem elég fontosak a veszélyeztetett gyerekek. Nincs kutatási evidenciám, de a hipotézisem az, hogy ha megkapargatnánk a szolidárisnak tűnő felszínt, kiderülne, hogy az emberek többsége legbelül úgy gondolja, hogy az érintett gyerekek megmentése reménytelen. Például mert nem tanulták meg, és soha nem is fogják tudni, hogy mi a helyes és mi a helytelen, és behozhatatlan hátrányaik

vannak. Az állami gondoskodásban élők körében ráadásul felülreprezentáltak a roma származásúak, ami tovább csökkenti az irántuk mutatott valódi szolidaritást.

– *Vajon erre játszott rá Orbán Viktor miniszterelnök is, akinek a legújabb botrány kirobbanásakor az egyik első tételmondata az volt, hogy a Szőlő utcai intézmény nem gyermekotthon, hanem – ahogy ő mondta – börtön?*

– Nemcsak a Szőlő utcai ügyben, hanem a Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettest hírbe hozó pletykákra reagálva is hangsúlyozták ezt a börtön dolgot. Ezeknél a megnyilvánulásoknál különösen figyelemreméltó, hogy rendkívül súlyos tájékozatlanságról tanúskodnak. Érdemes lenne büszkének lenni arra, hogy Magyarország már 1983-ban hozott létre javító-nevelő intézetet Aszódon és később Rákospalotán, és deklaráltan pedagógiai céllal, ami pontosan azért történt, hogy az ide kerülő gyerekeket ne bűnözőkként kezeljék. Nem vitatva, hogy az ide vagy a Szőlő utcai intézetbe kerülők nagyon súlyos személyiségállapotban vannak, és a kilátásaik távolról sem reményteljesek, azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a változáshoz a legegyszerűbb feltételek sem adóttak számukra.

– *Hogy illeszkedik ebbe a képletbe egy olyan intézményvezető, mint Juhász Péter Pál?*

– Ez az eset attól lesz az átlagosnál még borzasztóbb, hogy Juhász Péter Pál a verbalitás szintjén maradéktalanul képviselte azt a resztoratív szemléletet, miszerint a gyerekeknek kell adni egy második esélyt, és támogatni kell őket abban, hogy élni is

tudjanak vele. A szörnyűségek mellett, amit a neki kiszolgáltatótts kis-korúakkal tett, ő sokat tudott arról, hogyan lehetne ezt jól csinálni. Ismeretei és képessége is volt hozzá, ám ezt végül mégsem jóra, hanem valami borzalmas dologra is használta. De az ilyen szörnyűségek nélkül is igaz az, hogy az intézmények többnyire nem csökkentik, hanem fokozzák a gyerekek által elszenvedett ártalmakat. Pedig úgy kellene működniük, hogy alternatívát mutassanak az oda bekerülőknél. Egyszer Aszódon az ott élő fiúk, akik annyira kemények, hogy nem is látszanak gyerekeknek, egy beszélgetés során elmondták, hogy amíg az intézetben vannak, addig nagy bennük a vágy, hogy másképp csinálják, amikor majd kikerülnek. Valójában azt is tudják, hogyan kellene másképp csinálniuk. Csakhogy – folytatták – félnek, hogy amikor visszakerülnek az eredeti környezetükbe, ez nem lesz lehetséges. A világ egyáltalán nem barátságos hely azoknak a gyerekeknek sem, akik nem követnek el semmi olyat, amiért javító-nevelő intézetbe kerülhetnének. Azokban viszont, akik bekerülnek, a rendszer nem segít kifejleszteni azt a rezilienciát, ellenálló képességet, ami ahhoz kellene, hogy később, a farkastörvények között is meg tudjanak állni a lábukon, és behozhassák az elmaradásaikat. A közvélemény viszont annak alapján ítéli meg őket, amit tettek, és nem annak alapján, amiért oda jutottak. Az ő esetükben ugyanis a család többnyire maga is egy farkastörvények által uralt közeg.

– *A közvélemény mostani felhőrdülése annak fényében is álszentnek tűnhet, hogy azokból az általános is-*

kolákból például, ahová a gyermekotthonokból kijárnak az ott élő gyerekek, az átlagos környékbeli családok – legalábbis Budapesten, de különösen Budán – többnyire menekíteni szokták a saját gyerekeiket.

– A szakellátásban élő gyerekeket az átlag polgári családok gyermekei mellé befogadó iskolákból amúgy is kipasszírozzák a kortársaik és a pedagógusok is. Egyébként az intézményből jövő gyerekeknek sem feltétlenül nagy öröm a polgári családok gyerekeivel egy csoportba járni, és nap mint nap szembesülni a saját helyzetük kilátástalanságával és reménytelenségével. Ez egy komplex probléma, amit nem lehet arra leegyszerűsíteni, hogy az emberek nem szolidárisak, nem toleránsak. Amikor az óvodákban, ahol speciális szükségletű, fogyatékossgal élő gyerekeket kellene együtt nevelni a tipikus fejlődésűekkel, nem csak a szülők tiltakoznak kézzel-lábbal, hanem az óvodapedagógusok is. Ennek nem feltétlenül az van a hátterében, hogy az egészséges fejlődésű gyerekek szülei nem értik, hogy akár a saját gyerekeknek is mennyire fontos és hasznos lenne, ha együtt nevelkednének. Az óvodapedagógusok elmondják, egy egyetlen autista kisgyermek a teljes csoport életét meg tudja nehezíteni, mert nincs olyan segítő szakember, munkatárs, aki csak azzal a gyerekkel foglalkozna, akinek kiemelt figyelemre van szüksége. Már az is nonszensz, hogy húsz gyerekre egyetlen óvodapedagógus jut.

Azokon a vidéki településeken, ahol magas a roma gyerekek aránya, és a kötelező óvodáztatás miatt a gyerekek háromévesen bekerülnek az óvodába, a többségi szülők azzal szembesülnek, hogy a gyerekek kö-

zül sokan nem ismerik az angolvécét vagy az evőeszközök használatát. Az általános vélelem ilyenkor az, hogy a saját gyereke nem lesz képes fejlődni egy ilyen csoportban, és rosszat tanul el más gyerekektől. Így csúszott le a kötelező óvodáztatással a szegregáció az iskolákból az óvodákba. A megélt mindennapok gyakorlata ugyanis nem enyhíti, hanem tovább mélyíti az egyébként is meglévő előítéleteket. Az pedig jogos tapasztalat, hogy ha nem sikerül a felzárkóztatás, az egész csoportra kivetülő lemaradás a többieket is hátráltatja. A fluktuáció, óvodapedagógus-hiány tovább rontja ezt a helyzetet is. Tisztábban és őszintébben kellene minderről beszélünk, egyértelművé kellene tenni, hogy miközben a kirekesztés és a szegregáció elfogadhatatlan, a szolidaritás, az együttérzés csak akkor működik, ha a lemaradással, magatartászavarokkal, fejlődési eltérésekkel küzdő gyerekek megfelelő segítséget kapnak ahhoz, hogy az inkluzív, befogadó nevelés működhessen. Enélkül a többi szülő és a pedagógusok is elutasítóak, és szabadulni igyekeznek a kialakult helyzettől.

– *Mert a szóban forgó polgári családokban jó helyen vannak a gyerekek?*

– Vonatkozó kutatások híján tartózkodnék a sztereotip megjegyzésektől, de azt különösebb kockázatok nélkül vélelmezhetjük, hogy az egészségesen kötődő nevelésről, a pozitív szülőség technikáiról, az erőszakmentes nevelésről, a gyermeki szükségletekről meglehetősen hiányosak a magyarországi szülők ismeretei. Az ellátórendszer pedig egyáltalán nincs felkészülve arra,

hogy a szülőket a feladataik ellátásában támogassa. Az fel szokott merülni időről időre, hogy a szülőket kötelezni kellene, hogy felkészítésen vegyenek részt, mielőtt gyereket vállalnak, ami viszont nem egy életszerű elvárás. A NAT is hangsúlyozza a családi életre nevelés fontosságát, bár az elég bizarr ötlet volt, hogy a saját identitásukat kereső 12-13 éves gyerekek gondolkodjanak arról, mi lesz, ha majd egyszer családot alapítanak. Tény, hogy az általános nevelési kultúra nem kifejezetten magas fokú nálunk. A családi nevelésnek döntően két típusa van Magyarországon: az egyik arról szól, hogy a gyereknek mindent meg kell adni, mert a szülőnek is az biztosítja a státuszát. Az ilyen családokban többnyire rendkívül magasak az elvárások, és nem biztos, hogy a gyerekek boldogok benne. A másik típusú családban sem kapacitás, sem pénz nincs arra, hogy a gyerekek megkapják a fejlődésükhöz szükséges feltételeket.

Nálunk még az ENSZ gyermekjogi egyezménye sem jó hivatkozási alap, pedig már 1991 óta a nemzeti jogrendszer része. Eszerint a gyerekek felnevelése elsődlegesen a szülők felelőssége, de az államnak minden feltételt biztosítani kell, hogy a szülők eleget is tudjanak tenni ennek a kötelezettségnek. Arról, hogy mik lennének ezek a feltételek, még egy vita vagy egy beszélgetés sem volt soha. Így aztán nem is lehet pontosan tudni, mit kellene teljesíteni az államnak ahhoz, hogy a szülő a winnicotti értelemben elég jó szülővé tudjon válni. Hogy ez mennyire nem ördögtől való, jól jelzi, hogy más országokban nagyon komoly vita előzte meg az egyezmény elfogadá-

sát. Nálunk lett erről törvény, de az senkire semmilyen kötelezettséget és számonkérhetőséget nem ró.

Érdekes lenne kideríteni, hogyan vélekedik a magyar lakosság a Hillary Clinton által sokat idézett afrikai közmondásról, miszerint „egy gyerek felneveléséhez egy egész falu kell”. Megkockáztatom, hogy nálunk a legtöbben azt gondolják, hogy mindenki a maga szerencsésének a kövőcsa. Vagy, ahogy Lázár János elhíresült mondata szól: „mindenki annyit ér, amennyije van”. Miközben azt sokan vitatják, hogy másoknak járna megfelelő segítség, például segély vagy támogatás, önmagáról mindenki azt gondolja, hogy neki viszont járna, ha szüksége lenne a segítségre. Ezt a kettősséget a gyerekekről való gondolkodásban is tetten lehet érni. A társadalom tagjai elvárják, hogy ha valakinek gyereke születik, legyen tökéletesen felkészült, tudja, mi a dolga, és ellátni is legyen képes. De közben nem kielégítőek az állami szolgáltatások, nincsenek ingyenesen elérhető közösségi programok, a szülői készségfejlesztésről már nem is beszélve. Sőt, ilyesmi még pénzért is csak rendkívül korlátozott számúban, legfeljebb a nagyvárosokban elérhető. Sem a társadalom, sem az intézményrendszer nem vesz arról tudomást, hogy ma összetettebb feladat gyereket nevelni, mint száz éve volt, a szülők sokkal nagyobb elvárásokkal néznek szembe. A segítség hiánya pedig a gyerekvárástól kezdve folyamatos. A kormány nagyon jó véleménnyel van például a védőnői ellátásról, a szakma már kevésbé, de ez is tabusítva van, még szakmai körökben is csak egymás között esik erről szó. Pedig a hiedelmekkel ellentétben a magyarországi védőnői

program korántsem egyedülálló, sok országban, így például Írországban, az Egyesült Államokban nagyon jó és korszerű programok léteznek. Ott a szolgáltatás nem univerzális, a képzés és a gyakorlat sokkal korszerűbb és hatékonyabb a hazainál.

– *Mi szól ez ellen?*

– A magyarországi védőnői ellátás ma krízisben van. Egyszer egy képzésen, egy fiatal kolléganő kifejtette, hogy nem szereti előre értesíteni a szülőket az érkezéséről, hiszen akkor hogyan tudná ellenőrizni, hogy mindent megfelelően csinálnak-e. Amikor megkérdeztem, mit szeretne ellenőrizni, elmesélte, hogy az egyik hozzá tartozó családhoz egy alkalommal bejelentkezett, és mindent rendben talált. Néhány héttel később azonban váratlanul toppant be hozzájuk, és a tíz hónapos csecsemőt épp kolbászos paprikás krumplival etették. Miután ezt számonkérte az anyukán, és kiderült, hogy az apuka – finoman fogalmazva – nem támogatta, hogy a csecsemőnek külön főzzenek, a történetet hallgató csoportban senkiben nem merült föl, hogy az édesanya bántalmazás, kényszerítés áldozata lehetett. A védőnői ellátást sok tekintetben hagyományos, medikalizált szemlélet jellemzi, a védőnők többnyire megfelelő szakmai támogatás nélkül végzik a munkájukat, amit a centralizálás és kórházhoz rendelés tovább rontott. Soha nem készült Magyarországon átfogó kutatás arról, hogy a munkájuk hatékony, eredményes-e. Ahol a legnagyobb szükség lenne rájuk, a legkisebb, elszigetelt településeken, sokszor csak helyettesítéssel vagy még úgy sem tudják betölteni az állásokat. Nem célozom negatív színben

feltüntetni a védőnőket, a munkájukhoz hiányoznak a feltételek, de az is tény, hogy az ellátás színvonala jelentősen romlott. Van persze sok, heroikusan küzdő, lelkiismeretes szakember, de a problémák rendszerszintűek itt is.

Bármely pontján vizsgáljuk meg közelebbről az ellátórendszert, kiderül, hogy azok a szolgáltatások, amiknek támogatniuk kellene a családokat, diszfunkcionálisak, vagy nem is léteznek. Fontos kiemelni, hogy ha nehézséggel találja szembe magát, a magas státuszú, jó jövedelmű, magasan kvalifikált szülők többsége sem fér hozzá a megfelelő segítséghez. Pénzért sem tud ugyanis ilyet kapni. Magyarországon nem kell hátrányos helyzetűnek lenni ahhoz, hogy a gyereknevelés pokoli nehéz feladattá váljon. A közvélemény pedig többnyire nem támogató, nem együttérző. Ha valaki nem tud az elvárásoknak megfelelni, azonnal a körön kívül találhatja magát, és ki-
rekesztés lehet az osztályrésze, akár óvodai vagy iskolai helyzetekben, akár az egészségügyi ellátásban. A közösségek nemcsak a kiszolgáltatott helyzetben lévőknek fordítanak hátat, hanem a mindennapi krízisek esetén sem nagyon biztosítanak védőhálót.

– Ennek fényében talán az is kevésbé meglepő, amire Solt Ágnes kriminológus kutatásai épp az utóbbi években világítottak rá: a családjukban rendkívüli kegyetlenséggel bántalmazott gyerekek nem kapnak segítséget a gyermekvédelmi jelzőrendszer jóformán egyik tagjától sem, az elkövetőket pedig, még ha bíróság elé kerülnek is, az esetek túlnyomó többségében bizonyítékok hiányában fel-

mentik, vagy legfeljebb felfüggesztett szabadságvesztésre ítélik. Ez messze túlmutat a szakellátásba kerülő gyerekek sorsán.

– Semmilyen jel nem mutat arra, hogy a nőkkel és a gyerekekkel szembeni családon belüli erőszak kezelésének megváltozására érdemi esély lenne ma Magyarországon. A szavak szintjén családbarát kormány nem támogatja azokat a törekvéseket, amelyek az erőszakmentességet és a szolidaritást, empátiát, az áldozatok védelmét tekintenék elsődlegesnek és elérendőnek. Ebben sajnos a korábbi kormányzatok sem tettek sokat, ez nem volt prioritás. Ezt nem csak az isztambuli egyezményrel kapcsolatos kudarc jelzi egyértelműen. Noha 2005. január elseje óta a gyermekvédelmi törvénybe bekerült a testi fenyegetés és megalázó bánásmód teljes tilalma a családban és minden más intézményben, élethelyzetben, ennek sem sikerült érvényt szerezni. Nem történt semmiféle érdemi lépés, képzés, ismeretterjesztés. A verbális agresszió, megalázás széles körben és általánosan elfogadott a gyerekekkel szemben. A kutatások szerint a magyar lakosságnak több mint a fele egyetért a testi fenyegetés káros voltával, de sokan, ha büntudattal is, maguk is alkalmazzák időről időre, mások pedig még kivetnivalót sem látnak ebben. Hogy a szakemberek hogyan vélekednek, arról nincsenek vizsgálatok. A legmegrendítőbb bizonyíték, hogy ez a jogszabály mennyire nem szervült a jogalkalmazásban sem, hogy a bírók egy része sem tekinti ezt magára kötelezőnek. Nem egy ítéletben legitimálnak súlyos testi fenyegetést azzal az indoklással, hogy a gyermek megérdemelte. Még arra is akad pél-

da, hogy a jogszabályokból régen kikerült házi fenyítési jogra hivatkoznak, ami teljesen abszurd ugyan, de azt jól jelzi, hogy a gyereknevelésről alkotott elképzelések és gyakorlatok Magyarországon nem változtak eleget a 19. század óta.

– *A bíróságok a gyermekvédelemnek az utolsó lépcsőfokát jelentik, előttük ott van a gyámhatóság és a rendőrség, valamint az összes gyerekkel foglalkozó szakember: a védőnők, az óvodapedagógusok, a tanítók és tanárok, a pedagógiai szakszolgálatoknál és a gyermekjóléti szolgálatoknál dolgozók, szociális munkások és az orvosok is. Hogy lehetséges, hogy miközben az 1990-es években például még családlátogatásokra jártak a tanítók, ma úgy lehet Magyarországon gyerekeket súlyosan bántalmazni, hogy senki a füle botját se mozdítja?*

– A legkevesebb gyermekbántalmazást az orvosok jelentik, pedig a külsérelmi nyomokat például nekik van a legtöbb esélyük észrevenni. Ami a családlátogatásokat illeti, hatalmasat fordult a világ. Amikor a pályafutásom legelején, az 1970-es években családokhoz jártunk kutatásokat végezni, kérdőívezni, többnyire örömmel fogadtak minket, és a legtöbben szívesen osztották meg velünk a gondolataikat, az életük körülményeit is. Ma már a védőnőt sem szívesen engedik be sok helyen, pedig őket egy kislány tragikus 2016-os halálesete óta kötelező. A szakemberek egy része nem tekinti partnernek a szülőket, nem kapnak megfelelő felkészítést az együttműködésre, a kommunikációra. A pedagógusok és a szülők viszonya is nagyon sokat romlott. A szakem-

berek arról számolnak be, hogy a szülők – amellett, hogy ők maguk rendkívül széles körű elvárásokat fogalmaznak meg – sokszor a legfinomabb észrevételeket sem fogadják el a gyerekneveléssel kapcsolatban. Másfelől viszont a pedagógusok egy része is hajlamos a szülőt felelőssé tenni olyankor, amikor a gyerekeknek az iskolában kellene elsajátítaniuk az adott ismereteket, készségeket. Többnyire fel sem merül, hogy a szülőknél és a szakembereknél közösen kellene dolgozniuk a gyerekek nevelésén. Ennek az egyik következménye, hogy aki csak tudja, a magánoktatásba menekíti a gyermekét, még ha ott sem tökéletes minden. Sokféle okból teljesen elképzelhetetlen ma már, hogy a pedagógusok végiglátogassák az osztályukba járó gyerekek családjait. De sokat segítené, ha minden iskolában lenne szociális munkás, védőnő és pszichológus, mert ez biztosítaná, hogy a pedagógus végezhesse a pedagógiai munkáját, a segítő szakemberek pedig monitorozzák a kritikus iskolai helyzeteket. Így lenne rá esély, hogy észrevegyék, ha egy gyereknek hirtelen megváltozik a magatartása vagy az egészségi állapota. Ma ezer gyerekre jut egy pszichológus státusz, ha egyáltalán találnak erre vállalkozó szakembert, viszont nagy számban vannak iskolaőrök, akiknek sem a képzettségük, sem a feladatuk nem alkalmas a problémák kezelésére.

Ahhoz, hogy működjön a jelzőrendszer, amit a magyarországi gyermekvédelmi törvényben az 1990-es években a nemzetközi elvekkel meg egyezően terveztünk megvalósítani, nemcsak az lenne elengedhetetlenül szükséges, hogy a kollégáknak naprakész ismereteik legyenek arról,

hogy mit és hogyan kell észrevenni bántalmazás, visszaélés, erőszak esetén, hanem az is, hogy a szakembereknek ne kelljen félniük se a szülőktől, se a jogalkalmazó hatóságoktól. Az elmúlt évben a kormány jelentősen szigorította a jelzési kötelezettséget, két év börtönnel fenyegetve azt, aki nem jelez. Ebből két dolog következik: a jelzőrendszer tagjai, különösen a pedagógusok, sokkal gyakrabban fognak jelezni, hiszen fenyegetve érzik magukat. Már a gyanút is jelenteni kell, és nem is kell indokolni. Ez a már ma is szétfeszített keretek között működő gyermekjóléti szolgálatok munkáját fogja tovább nehezíteni, miközben a gyakorlatban semmi nem fog megváltozni. A szekszárdi gyermekotthonban vélelmezhetően súlyosan bántalmazott másfél éves kisfiú néhány hete napvilágra került esetéből ugyanakkor az látszik, hogy a jelzés sem elegendő, ha nem fűződik érdekeltség az érdemi vizsgálathoz, fontosabb az intézmény jó híre vagy a politikai megfontolás. Ha kétségek merülnek fel, az ilyen esetekben független, külső vizsgálatot kellene elrendelni. Nem változik semmi, vannak jogszabályok, vannak jó minőségű protokollok, de az már nem tudható, hogy mindezeket ismerik-e azok, akiknek használniuk kellene. Nem készíteték fel őket, nem kaptak képzést, a dokumentumokat pedig nem tudjuk, hogy elolvassák, értelmezik-e.

– Miközben ön mára a magyarországi gyermekvédelem egyik legismertebb szaktekinvélye, a karrierje egyáltalán nem a gyermekvédelmi rendszerben kezdődött. Az elmondottak tükrében nem bánta meg, hogy nem a tévés karrierjét egyengette inkább?

– Meghökkenő lehet, de nem csak én, hanem Csepeli György és a napokban Szalai Júlia-díjjal kitüntetett Neményi Mária is a Magyar Televízió Közművelődési Főszerkesztőségében kezdte a karrierjét. Akkoriban ide olyan legendás ismeretterjesztő műsorok tartoztak, mint például a *Delta* vagy Czeizel Endre *Születésünk titkai* című műsora. Én úgy kerültem oda, hogy kétséges volt, hol fogok tudni elhelyezkedni, mert politikai értelemben sok tekintetben nem számítottam megbízhatónak. Egy történelmi-társadalomtörténeti sorozatot tervezett a televízió az őskortól a legújabb korig, amiben Berend T. Iván és Ránki György írta volna a 19–20. századi részeket. Én közgazdász hallgatóként Berend professzorhoz írtam a szakdolgozatomat gazdaságtörténetből, és az ő védnöksége alapján kerültem szerkesztőnek az általuk tervezett részekhez. Sajnos a pénz időközben elfogyott, és a programnak csak az első adásai készültek el. Így elmentem politikai gazdaságtant tanítani a Kandó Kálmán Villamosipari Műszaki Főiskolára [ma az Óbudai Egyetem egyik kara]. Onnan kerültem a Szociológiai Intézetbe, ahol családkutatásokat végeztünk, kiváló mesterekkel, mások mellett Losonczi Ágnessel, H. Sas Judittal dolgoztam. Később az ELTE Közművelődési Tanszékén voltam kutatásszervező és oktató, itt már szociálpolitikai kérdésekkel is foglalkoztunk, és szerveztük az alakuló szakmai együttműködések a család- és gyermekvédelem köreiben. A gyermekvédelem iránt úgy köteleződtem el, hogy 1986-ban a Pest Megyei Tanácsnál szociálpolitikai szakértőre volt szükség, és mások mellett

engem kértek fel. A zsámbéki tanítóképző főiskola igényt tartott a mellette csecsemőotthonként működő apácázárda épületére, és a tanács úgy döntött, hogy építenének egy új csecsemőotthont. Gyermekvédelmi kérdésekben akkoriban meglehetősen csekély ismereteim dacára már akkor egyértelműnek tűnt számomra, hogy a csecsemők nem élhetnek intézetekben, családhoz kell kerülniük. Így sikerült már a rendszer-váltás előtt, 1988-ban bezárni nemcsak a zsámbéki, hanem két másik csecsemőotthont is Pest megyében, ami az első állomást jelentette a változáshoz az egész régióban. Én pedig az intézetek megszüntetésének és a nevelőszülői rendszer megerősítésének meglehetősen viharos történetéből és tanulásaiból írtam a doktori disszertációm. Így indult a gyermekvédelmi karrierem.

78

– *Aztán tagja volt annak a szakembercsoportnak, amely a tavaly elhunyt Ferge Zsuzsa vezetésével elindította a szociálismunkás-képzést 1985-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Miből építették fel akkoriban az ismeretanyagot?*

– Akkor már létezett nemzetközi szakirodalom, amihez hozzá is lehetett férni. A szakalapítók között volt Hegyesi Gábor, aki sajnos néhány hónapja itthagytott minket. Ő volt az egyetlen képzett szociális munkás közöttünk, a diplomáját Ausztráliában szerezte. Miután elindult a szak, pont ugyanazt csináltuk, mint az 1950-es években az orosz tanárok: learning-by-doing, vagyis azt tanítottuk, amit mi magunk is menet közben tanultunk meg. A kulturális determináltság ellenére mi nem a német vagy az osztrák rendszert

honosítottuk meg, hanem az angol-szász gyakorlatot. Nagyon intenzív, izgalmas időszak volt ez, akkoriban úgy tűnt, hogy minden lehetséges. Rengeteg vita zajlott arról, hogy a képzés mennyire legyen elméleti és mennyire legyen gyakorlatorientált, vagy hogy általános vagy speciális tudást adjon-e. Talán pont azért annyira nehéz most megtapasztalni a történéseket, mert évtizedekig azt gondoltuk, hogy a sok nehézség ellenére haladunk. Azt reméltük, hogy egyre jobb lesz a helyzet. Senki nem gondolta, hogy egyszer csak totális hátraarc következik, és visszafordulunk a 19. század szemlélete és gyakorlata felé. Erre szoktam kínomban azt mondani, hogy ha ebben a negyven évben fitneszterembe jártam volna, annak mára legalább lenne látszata.

– *Érteni vélem az elkeseredését, viszont 2019-ben láttam egy német dokumentarista igényű játékfilmet Kontroll nélkül címmel, amiből számomra az körvonalazódott, hogy miközben a mai Magyarországról nézve rendkívül sokrétűnek tűnik az állami gondozásban felnövőök köré Németországban szőtt védőháló, a célját mintha ott sem teljesítené be.*

– Két évvel ezelőtt felkérést kaptunk Lux Ágnessel az Európai Unió Alapjogi Ügynökségétől (EU Agency for Fundamental Rights), hogy készítsünk egy tanulmányt, amely az uniós tagországok gyermekvédelmi rendszereit értékeli és elemzi. Egy átfogó, mind a 27 tagországban felvett kérdőív alapján kellett dolgoznunk. A tanulmány az akkor előkészületben lévő integrált gyermekvédelmi stratégia háttéranyagául is szolgált. Ez holisztikus szemlélettel segítheti

a gyerekek jogainak érvényesítését és megfelelő védelmüket. A megelőzésre és a korai támogatásra helyezi a hangsúlyt, a családból való kiemelés csak a legutolsó lépés lehet, és a gyerekek egyéni fejlődési szükségletei szerinti gondoskodást célozza, miközben a családot segíti a gyerek visszafogadására. Ez minden területen gyerek- és szülőbarát ellátásokat, partneri viszonyt feltételez. Finnországban és Észtországban folynak jelenleg a legprogresszívebb fejlesztések e téren, így az ügyvezetett „gyerekalapú” költségvetés készítésével, amiből kiderül, hogy mennyit és hogyan költenek a gyerekekre közvetlenül és közvetetten, és mérik is ennek eredményességét.

Az uniós országokban készült kér-

dőívek feldolgozása során ugyanakkor az is kiderült, hogy a gyermekvédelem kivétel nélkül minden országban rendkívül súlyos problémákkal küzd: kevés a pénz, nincs elég szakember és szolgáltatás, mindenhol vannak várólisták. Ezek olyan, a legkiszolgáltatottabb gyerekeket érintő nehézségek, amelyekből egy is sok. A leggazdagabb államokban, így Dániában, Svédországban, Hollandiában vagy Németországban is vannak súlyos problémák, a dél-európai országokról nem is beszélve. Mindenhol jelentős szakmai viták, kutatások folynak, és sajnos a gyermekvédelem a legtöbb helyen nem kap a jelentőségének megfelelő figyelmet, mindenhol politikai csaták kísérik.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA